

UNIWERSYTET ZIELONOGÓRSKI
Wydział Pedagogiki, Psychologii i Socjologii

Katarzyna Tomasik – Abdelsamie

**Wczesna opieka i edukacja dzieci w Niemczech.
Stan aktualny i kierunki rozwoju**

AUTOREFERAT

Praca doktorska napisana pod naukowym
kierunkiem Prof. UZ dr hab. Inetty Nowosad

Recenzenci:

Prof. UZ dr hab. Marzenna Magda-Adamowicz
(Uniwersytet Zielonogórski)

Prof. zw. dr hab. Jolanta Szempruch
(Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach)

Zielona Góra 2019

I. Wstęp

Rozważania o znaczeniu instytucji żłobkowych i przedszkolnych w rozwoju dziecka podejmowane są z różną intensywnością na przestrzeni dziejów akcentując często bogate spektrum argumentów. We współczesnych debatach oświatowych eksponowane są korzyści płynące z wysokiej jakości instytucjonalnej opieki i edukacji, uwzględniając zarówno społeczne, ekonomiczne jak i edukacyjne przesłanki. Jest to dobrze widoczne w perspektywie europejskiej, w której o przyszłości zadecyduje realizacja idei zrównoważonego rozwoju mająca sprzyjać włączeniu społecznemu. Kluczowe znaczenie przypisuje się zatem wysokiej jakości edukacji i jej efektywnym systemom w każdym z krajów EU. W tym rozumieniu, wczesna opieka i edukacja nad dzieckiem uznawana jest za fundament będący podwaliną dla pomyślnego przebiegu uczenia się przez całe życie, rozwoju osobistego, integracji społecznej i zwiększeniu szans na lepsze zatrudnienie¹.

Na tle krajów europejskich, wychowanie przedszkolne na terenie Niemiec ma długoletnią tradycję. Już w XIX wieku powstały pierwsze instytucje, zwane ochronkami, zajmujące się opieką nad małymi dziećmi. Ich głównym założeniem było zapewnienie opieki, a przede wszystkim uchronienie przed zaniedbaniem dzieci klasy robotniczej². W roku 1840 Friedrich Wilhelm Fröbel ugruntował pozycję instytucji opieki wczesnej, nadając jej nazwę „ogródka dziecięcego” (Kindergarten), wpływając tym samym na zmianę, dotychczas wąsko rozumianego podejścia zorientowanego głównie na opiekę³.

Kolejne lata obfitowały w próby i starania wprowadzenia nowych metod, form i sposobów organizacji instytucji przedszkolnych, poszerzając zakres wpływów o wychowanie i edukację oraz budowaniem podstaw formalno-prawnych na terenie całego kraju. W Niemczech trzeba było jednak prawie 200 kolejnych lat by kwestie małego dziecka wydobyć na plan pierwszy dyskusji polityczno-oświatowych i na nowo zająć się kwestiami opieki i edukacji najmłodszych.

---

¹ Wczesna edukacja i opieka nad dzieckiem: zagwarantujmy wszystkim dzieciom w UE dobry start w przyszłość, Komunikat Komisji Europejskiej, Bruksela 2011, s.3.

² Eurybase – The Information Database on Education Systems In Europe, Organisation des Bildungssysteme in der Bundesrepublik Deutschland, European Commission, Eurydice 2007/ 2008, s. 79.
http://eacea.ec.europa.eu/ressources/eurydice/eurybase/pdf/0_integral/DE_DE.pdf.

³ Por. W. Bobrowiska- Nowak, Historia wychowania przedszkolnego, Warszawa 1978.

II. Uzasadnienie wyboru tematu

Współczesne problemy poszczególnych społeczeństw, są coraz częściej problemami światowymi. Współpraca polityków jest dziś współpracą odbywającą się przynajmniej częściowo na szczeblu międzynarodowym. Wykształcenie obywatela Polski, czy Niemiec nie jest już rozpatrywane, jako wykształcenie obywatela danego kraju, a obywatela – Europejczyka, a w szerszej perspektywie – obywatela Świata. Podobnie postrzegane są współcześnie kwestie związane z polityką, ekonomią, społeczeństwem, czy nauką, zaś sama perspektywa postrzegania wraz z postępem naukowo-technicznym i globalizacją staje się z dnia na dzień szersza. Tym bardziej uzasadnione zdaje się być uznanie za niemożliwe, by w realiach społeczeństwa ponowoczesnego uniknąć jakichkolwiek międzynarodowych powiązań, czy porównań. Analizy porównawcze dotyczą różnych szczebli szkolnych i szkolnictwa wyższego, ale coraz częściej stanowią wartościowe źródło wiedzy także w odniesieniu do tematyki szczególnie aktualnej na arenie międzynarodowej ostatnich lat, a mianowicie okresu życia dziecka od urodzenia do podjęcia obowiązkowej nauki szkolnej.

Od co najmniej kilkunastu lat w Niemczech trwa ożywiona dyskusja⁴ i obserwowane jest zwiększone zainteresowanie ze strony władz politycznych tematyką wczesnej opieki i edukacji dzieci⁵. Co więcej, odnosząc się do okresu przed szkołą, zaczęto wyraźniej podkreślać jego dwa etapy: żłobkowy (0-3 r.ż.) oraz przedszkolny (3-6 r.ż.): „został otwarty nowy etap współpracy unijnej w zakresie edukacji. Po raz pierwszy Unia Europejska podjęła problematykę oferty edukacyjnej dla dzieci od urodzenia do rozpoczęcia obowiązku szkolnego (...). Okres ten zdefiniowany jako wczesna edukacja został uznany za priorytet w polityce oświatowej krajów wysoko rozwiniętych. Nacisk został położony na komfort życia dziecka związany z zagwarantowaniem mu prawa do dobrej jakości opieki i edukacji. Osiągnięcie tak sprecyzowanego celu wymaga zapewnienia środków finansowych, wykwalifikowanej kadry, dobrej jakości programów. Wiąże się to, więc przede wszystkim ze zmianą sposobu myślenia o usługach dla grupy

---

⁴ Nawiązanie do roku 2001 i wyników międzynarodowych badań PISA, które wywołały na obszarze Niemiec znaczącą ilość podejmowanych działań, mających za zadanie usprawnić i poprawić jakościowo stan systemu oświatowego kraju.

⁵ E. Wieczór, Wczesne wychowanie i kształcenie dzieci – stan i perspektywy, [w:] Pedagogika przedszkolna. Oblicza i poszukiwania, red. M. Magda-Adamowicz, A. Olczak, Toruń 2014, s. 55.

wiekowej 0-3, w szczególności, gdy uda się to połączyć z unijnymi programami edukacji, a nie tylko koncentrowaniem się na promocji zatrudnienia dla matek małych dzieci”⁶.

W Niemczech tematyka wczesnej opieki i edukacji stanowi jeden z głównych obszarów naukowych dociekań, które uzyskuje również duże polityczne wsparcie, choćby przez ich finansowanie. Dzieje się tak, nie tylko ze względu na ogólnoeuropejskie zainteresowanie ową tematyką, ale przede wszystkim ze względu na jej istotne znaczenie w polityce oświatowej. Co więcej, wychowanie przedszkolne ma w Niemczech długą tradycję. Pierwsze instytucje wczesnej opieki i edukacji, pod postacią ochronek, pojawiły się już w pierwszej połowie dziewiętnastego wieku, równoległe i kolejno po nich pojawiły się freblowskie ogrody dziecięce, szkółki małego dziecka i na przestrzeni kolejnych lat wiele innych, znamienitych w świecie ze względu na koncepcje pedagogiczne placówek dla dzieci.

Z początkiem dwudziestego pierwszego wieku w Niemczech zaczęto mówić o tzw. „szoku PISA”. Niemiecki system szkolnictwa został bowiem oceniony za jeden z najbardziej selektywnych społecznie na arenie międzynarodowej⁷. Obnażone zostały słabości oświaty i potwierdzona jej dysfunkcjonalność w wielu obszarach⁸. Rozpoczął się nowy okres w historii, w którym instytucje formalnej edukacji stanęły w pod presją reform. Zmiany ogarnęły praktycznie wszystkie obszary, jednak przyjętym fundamentem było założenie wpłynięcia na poprawę jakości ofert edukacyjnych już od najwcześniejszych lat życia dziecka.

Mimo imponującej historii i bogatych doświadczeń, a także jakże zróżnicowanej, chociażby ze względu na kraje związkowe organizacji placówek skierowanych do najmłodszych, w Polsce brakuje spójnego opracowania, które przedstawiałoby konstytuowanie się i zinstytucjonalizowanie opieki i edukacji dla dzieci na szczeblu państwowym i krajów związkowych. Stało się to uzasadnieniem wyboru tematu rozprawy doktorskiej pt. „Wczesna opieka i edukacja dzieci w Niemczech. Stan aktualny i kierunki rozwoju”.

---

⁶ M. Żyto, Dzieci do 3 roku życia – opieka czy edukacja? Analiza z perspektywy rozwiązań europejskich, [w:] Problemy Wczesnej Edukacji, nr 4/19, s.21-22.

⁷ Mowa o badaniach Programu Międzynarodowej Oceny Umiejętności Uczniów, którego celem jest uzyskiwanie porównywalnych danych o umiejętnościach badanych powyżej 15 roku życia w trzech dziedzinach: czytanie ze zrozumieniem, matematyka, nauki przyrodnicze.

⁸ Por. I. Nowosad, Autonomia szkoły publicznej w Niemczech. Poszukiwania – Konteksty – Uwarunkowania, Zielona Góra 2008.

III. Założenia badawcze

Przedmiot i cele badań

Przyjęty temat wpisuje się w przedmiot zainteresowań pedagogiki porównawczej, który obejmuje: „procesy i wyniki edukacji w danych krajach, programy kształcenia i pomoce dydaktyczne, społeczne, ekonomiczne i demograficzne determinanty systemów oświatowych, politykę oświatową, administrację i rozwiązania prawne, zarządzanie i finansowanie szkolnictwa, stosunki między szkołą a rodzicami, społecznościami, gminami, pracodawcami, stosunki między sferą oświaty, rynkiem pracy itd.”⁹ Poszukiwania badawcze zorientowane są zatem na ukazanie stanu aktualnego i kierunków rozwoju wczesnej opieki i edukacji dzieci w Niemczech stanowią obszar dociekań, który wpisuje się w zakres badań pedagogiki porównawczej. Badania porównawcze w pedagogice mogą wpływać na doskonalenie systemów szkolnych, wspierać politykę oświatową, pogłębiać wiedzę o rzeczywistości edukacyjnej oraz pozwalać na ukazanie ogólnych tendencji w skali międzynarodowej¹⁰. Naukowe poznanie prawidłowości badanych zjawisk edukacyjnych prowadzi do zdobycia i integracji wiedzy teoretycznej z pożytkiem dla praktyki edukacyjnej. Współcześnie przyjąć można, że pedagogika porównawcza jest „interdyscyplinarną nauką pedagogiczną, która z perspektywy synchronicznej lub diachronicznej bada zjawiska i fakty pedagogiczne w ich związkach politycznych, społeczno-ekonomicznych i kulturowych oraz porównuje ich podobieństwa i różnice w dwóch lub kilku krajach, obszarach, kontynentach, globalnie. Przy tym dąży przede wszystkim do lepszego zrozumienia wyjątkowości każdego zjawiska pedagogicznego w jego własnym systemie edukacyjnym oraz do znalezienia adekwatnego uogólnienia w celu doskonalenia kształcenia”¹¹.

Jak trafnie zauważa R. Pachociński, „motywy podejmowania studiów porównawczych w pedagogice wiążą się między innymi z poszukiwaniem odpowiedzi na pytanie, jak poszczególne kraje czy regiony świata wyglądają na tle innych? – i jak stwierdza dalej – jest to nie tylko kwestia ciekawości, ale również problem równości, sprawiedliwości i skuteczności oświaty”¹².

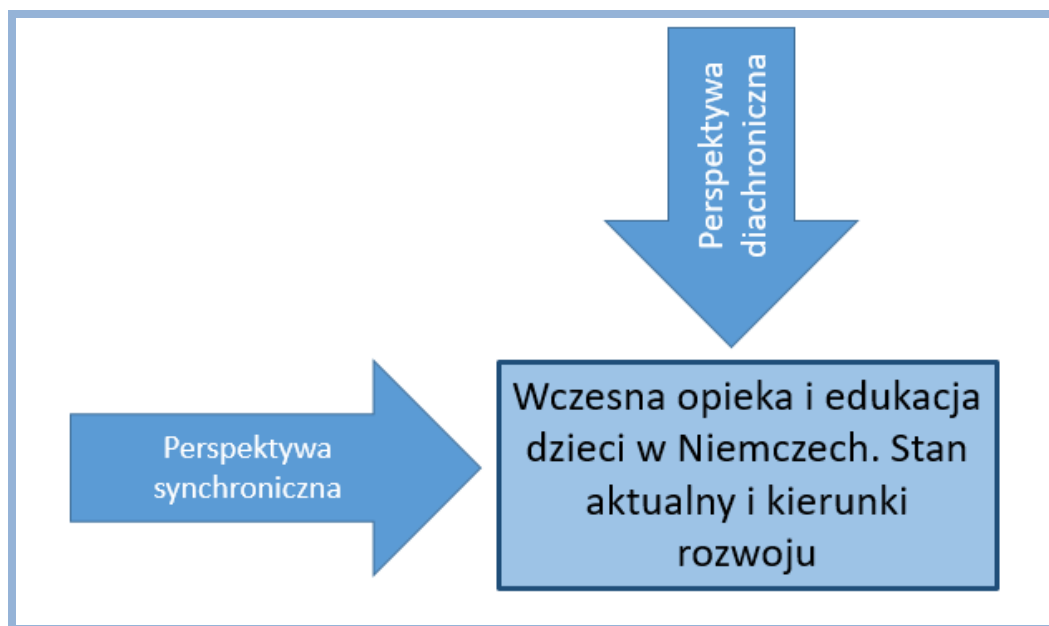
⁹ J. Prucha, *Pedagogika porównawcza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 37.

¹⁰ W. Mitter, *Pädagogik, vergleichende*, [w:] *Pädagogische Grundbegriffe*, red. D. Lenzen, Rowolht, Reinbek 1997, s. 1246-1260.

¹¹ M. Vanova, *Pedagogika porównawcza*, rozdział 8, [w:] *Pedagogika. Pedagogika wobec edukacji, polityki oświatowej i badań naukowych*, t.II, red. B. Śliwerski, Gdańsk 2006, s. 50.

¹² R. Pachociński, *Pedagogika porównawcza*, Białystok 1995, s. 7.

Rycina 1. Perspektywa synchroniczna i diachroniczna w badaniach

Źródło: opracowanie własne

Owa równość i skuteczność oświaty jest w perspektywie postrzegania systemów oświatowych Europy wyjątkowo zauważalna i istotna. Te zainteresowania badawcze były podejmowane także na arenie światowej przez wielu badaczy, warto by wymienić w tym miejscu chociażby takie nazwiska jak: Sadler, Kandel, Hans, Schneider, Hilker, czy King. Ich opracowania dotyczyły próby zrozumienia i przedstawienia zasad działania oświaty, umożliwiając na tej podstawie prognozowanie i doskonalenie codziennej rzeczywistości oświatowej. M. Sadler słusznie stwierdził, że szansą na zrozumienie własnego systemu oświatowego jest osiągnięcie dystansu i przejrzenie się w lustrze doświadczeń innych¹³. Istotnym jest zatem interdyscyplinarny charakter pedagogiki porównawczej, w której to obszarze współczesny pedagog komparatysta powinien być „nie tylko znawcą procesów wychowawczych urzeczywistniających się podczas celowego oddziaływania specjalnie do tego powołanych instytucji, lecz również biegłym politykiem, socjologiem, antropologiem, etnologiem, ekonomistą, demografem i jurystą o postawie filozoficznej, historycznej i prakseologicznej”¹⁴. Komparacja jednak może również, jak zauważa Bereday, dotyczyć prac monograficznych jednego rejonu lub kraju, a wówczas istotnym

¹³ D. Hildebrandt, Zjednoczenie Niemiec a edukacja obowiązkowa w nowych krajach związkowych, Poznań 2006, s. 5.

¹⁴ J. Frątczak, Pedagogika porównawcza. Teksty, opracowania i zadania, Bydgoszcz 1994, s.19

jest, by „wniknąć w tę nieuchwytną, nienaruszalną siłę duchową, która w każdym żywotnym systemie wychowania rzeczywiście podtrzymuje ustrój szkolny i decyduje o jego skuteczności”¹⁵.

Przyjmując wyżej przedstawione argumenty o słuszności i charakterze badań porównawczych, przedmiotem poszukiwań badawczych podjętym w pracy ustanowiono wczesną opiekę i edukację dzieci w Niemczech. Wśród zagadnień pedagogiki porównawczej, w obszarze których znajduje się osadzony przedmiot badań, znalazły się te, które nawiązują nie tylko do struktury i organizacji instytucji przedszkolnych, ale również te widoczne z perspektywy szerszej, związane z systemem oświatowym w Niemczech i jego demograficznymi, społecznymi, ekonomicznymi i kulturowymi uwarunkowaniami.

Celem podjętych badań jest poznanie stanu aktualnego i kierunków rozwoju (w tym ich uwarunkowań) wczesnej opieki i edukacji dzieci w Niemczech. Takie ujęcie poszukiwań zwraca uwagę na potrzebę dokonania analizy instytucji wczesnej opieki i edukacji, ich podstaw prawnych, form organizacyjnych oraz funkcjonowania uwzględniającego współczesne wyzwania dyktowane wytycznymi narodowymi i europejskimi, ze szczególnym uwzględnieniem zróżnicowania, ale też wspólnych tendencji w poszczególnych krajów związkowych Niemiec.

W pracach badawczych ich autorzy wskazują na potrzebę uszczegółowienia przyjętego celu na teoretyczno-poznawcze oraz praktyczno-wdrożeniowe¹⁶. Taką potrzebę wyraźnie formułuje Janusz Gnitecki i zwraca uwagę na potrzebę doprecyzowania w pracy trzech celów i wskazuje na:

1. Poznawcze – opisujące, wyjaśniające i przewidyujące badanie zjawisk pedagogicznych,
2. Teoretyczne – formułujące ogólne założenia wychowawczo – dydaktyczne, które będą weryfikowane w pracy badawczej,
3. Praktyczne – związane z opracowaniem praktycznych wskazówek pod adresem badanych zjawisk występujących w konkretnej pracy badawczej¹⁷.

---

¹⁵ I. Kandel, *Comparative education*, Houghton Mifflin, London 1933, [cyt.za:] *Szkolnictwo wyższe w wybranych krajach Europy Zachodniej po II wojnie światowej*, R. Nowakowska-Siuta, Warszawa 2007, s. 11.

¹⁶ Z. Skórny, *Prace magisterskie z psychologii i pedagogiki*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1984, s. 19.

¹⁷ J. Gnitecki, *Zarys metodologii badań w pedagogice empirycznej*, Zielona Góra 1993, s. 128-129; J. Gnitecki, *Wstęp do ogólnej metodologii badań w naukach pedagogicznych*, t. 2, *Tworzenie wiedzy o edukacji w naukach pedagogicznych*, Poznań 2007, s. 317-318.

Uszczegóławiając cel badań za J. Gniteckim dokonano podziału na trzy kategorie celów badawczych: poznawczy, teoretyczny i praktyczny¹⁸. Cel poznawczy badań odnosi się do rozpoznania stanu aktualnego i kierunków rozwoju, ale także organizacyjnych form konstytuowania wczesnej opieki i edukacji w Niemczech. Za cel teoretyczny przyjęto opis i wyjaśnienie znaczenia zarówno samej kategorii wczesnej opieki i edukacji w rozwoju myśli naukowej kształtowanej i rozwijanej w obszarze niemieckich doświadczeń pedagogów, jak i adekwatnie formowanych wytycznych dotyczących form organizacyjnych składających się na opracowanie teoretycznego modelu ich rozwoju i przemian. Celem praktycznym jest wskazanie możliwości wykorzystania niemieckich doświadczeń w rodzimej polityce oświatowej. Przedmiot i cele badań wpisują się w obszar badawczy pedagogiki porównawczej.

Ze względu na możliwą rozpiętość czasową, badania ograniczono do wydarzeń najnowszych w dziejach niemieckiego wychowania przedszkolnego i przyjęto cezurę czasową. Przeprowadzone badania obejmują swoim zakresem najnowszą historię i prawie dwie dekady przemian dokonujących się w obszarze wczesnej opieki i edukacji Niemiec w latach 2000-2019. Wyznaczenie owej granicy nie jest jednak jednoznaczne z tym, że nie pojawią się odwołania do ważnych wydarzeń związanych z poprzedzającymi wybrany przez autora okres latami, jakże istotnymi dla aktualnej niemieckiej rzeczywistości społecznej. Nie zapominając o roli uwarunkowań społeczno-ekonomicznych, historycznych, narodowych i kulturalnych oświaty i wychowania, analizę faktów stanu obecnego poprzedzono rysem historycznym przedstawiającym genezę i konstytuowanie się wychowania przedszkolnego na terenach niemieckich¹⁹.

Realizowane w badaniu funkcje pedagogiki porównawczej

Przyjęte w badaniu cele wyznaczają kierunek badań w obszarze pedagogiki porównawczej. Wówczas istotne jest, by w ich realizacji mieć na uwadze funkcje, jakie badania te powinny pełnić. J. Frątczak wskazuje trzy ważne funkcje: integrującą, wartościującą i inspirującą²⁰:

---

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Por. R. Nowakowska, *Szkolnictwo w Polsce i Niemczech 1945-2001, wybrane aspekty porównawcze*, Wydawnictwo Akademickie Żak. 9.

²⁰ J. Frątczak, *Pedagogika porównawcza...*, op.cit., s.41-42.

- funkcja integrująca związana jest z wcześniej wskazanym przekraczaniem granic dyscyplin przez badaczy pedagogiki, którzy nawiązują kontakty i korzystają z efektów pracy specjalistów z innych dziedzin;
- funkcja wartościująca, rozumiana, jako przypisywanie znaczeń oraz ocena zjawisk z uwzględnieniem ich roli w odniesieniu do ludzkich potrzeb;
- funkcja inspiracyjna jest rezultatem wielostronnych analiz wartościujących.

Tab. 1. Funkcje pedagogiki porównawczej a badane obszary analiz

Funkcja pedagogiki porównawczej	Obszary analiz w badaniu
Idiograficzna (poszukiwanie cech szczególnych)	Stan aktualny i kierunki rozwoju wczesnej opieki i edukacji dzieci w Niemczech z uwzględnieniem kontekstu uwarunkowań
Melioracyjna (poszukiwanie lepszych rozwiązań)	Zdobyte doświadczenia i możliwość ich wykorzystania w kreowaniu polityki oświatowej
Ewolucjonistyczna (poszukiwanie trendów rozwojowych)	Elementy sprzyjające rozwojowi wczesnej opieki i edukacji
Eksperymentalna (poszukiwanie uniwersaliów)	Uniwersalność modelu umożliwiającego zaadaptowanie niemieckich doświadczeń w polskim systemie edukacyjnym

Źródło: Opracowanie własne.

Problemy badawcze

Problem główny podjętych analiz zawarty jest w pytaniu: Jaki jest aktualny stan oraz kierunki rozwoju wczesnej opieki i edukacji w systemie edukacyjnym Niemiec? Z tak sformułowanego problemu głównego, który zawiera w sobie zarówno perspektywę synchroniczną, jak i diachroniczną, wynikają następujące problemy szczegółowe:

1. Jakie założenia stanowiły podstawę konstytuowania w Niemczech instytucji opieki i edukacji dzieci do 6 r.ż.?
2. Jakie uwarunkowania stanowiły o dynamice rozwoju zinstytucjonalizowanych form opieki i edukacji dzieci w Niemczech?
3. Jakie są podstawy prawne organizacji placówek opieki i edukacji dzieci do 6 r.ż. i jakie formy są przyjmowane w Niemczech?
4. Jakie są plany kształcenia placówek opieki i edukacji dzieci do 6 r.ż. w Niemczech?
5. Jakie modele wczesnej adaptacji dziecka są realizowane w placówkach opieki i edukacji dzieci do 6 r.ż. w Niemczech?
6. Jakie koncepcje pedagogiczne realizowane są współcześnie przez placówki opieki i edukacji dzieci do 6 r.ż. w Niemczech?

7. Jaki jest dostęp do placówek opieki i edukacji dzieci do 6 r.ż. w krajach związkowych Niemiec?
8. Z jakich źródeł finansowana jest opieka i edukacja dzieci w wieku do 6 r.ż. w krajach związkowych Niemiec?
9. Jakie inwestycje realizowane są w obszarze zinstytucjonalizowanych form opieki i edukacji dzieci do 6 r.ż. w krajach związkowych Niemiec?
10. Jak wspierany jest rozwój jakości w placówkach dla dzieci do 6 r.ż. w krajach związkowych Niemiec?
11. Które organy prowadzące odpowiadają za funkcjonowanie placówek opieki i edukacji dzieci do 6 r.ż.?
12. Jakie są priorytety polityki oświatowej Niemiec zarówno na szczeblu federalnym jak i poszczególnych krajów związkowych w aspekcie zachodzących współcześnie przemian demograficznych, społecznych, ekonomicznych i kulturowych?
13. Jakie polityczne zalecenia i wytyczne są proponowane i/lub wdrażane w obszarze związanym z wielokulturowością społeczeństwa?
14. Jakie jest wymagane przygotowanie zawodowe kadry pedagogicznej w placówkach o charakterze żłobkowym i przedszkolnym i jaka jest pozycja tej grupy zawodowej na niemieckim rynku pracy?
15. Jakie są wyzwania i perspektywy wychowania przedszkolnego w Niemczech?

Metody i techniki badawcze

Przyjętą w badaniu metodą jest monografia pedagogiczna, (z gr. monos – jedyny, grafo – piszę), która bywa różnie definiowana ze względu na zakres znaczeniowy przyjęty przez badaczy. Przyjęto, iż „monografia to metoda badań, której przedmiotem są instytucje wychowawcze w rozumieniu placówki lub instytucjonalne formy działalności wychowawczej, lub jednorodne zjawiska społeczne, prowadzące do gruntownego rozpoznania struktury instytucji, zasad efektywności działań wychowawczych oraz opracowania koncepcji ulepszeń prognoz rozwojowych”²¹. Instytucje są tu rozumiane jako zespoły urządzeń, w których wybrani członkowie grup otrzymują uprawnienia do wykonywania czynności określonych publicznie i impersonalnie, dla zaspokajania potrzeb jednostkowych i grupowych i dla regulowania zachowań innych członków

---

²¹ T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych, strategie ilościowe i jakościowe*, s. 76.

grupy²². Struktura monografii swym zasięgiem może wówczas obejmować: całość zagadnienia, całość z problemem wiodącym, problem na tle środowiska lokalnego, sam problem²³.

Przyjęcie metody monografii pedagogicznej w pracy „Wczesna opieka i edukacja dzieci w Niemczech. Stan aktualny i kierunki rozwoju” jest odpowiednie ze względu na źródła metody badawczej, jakimi są nauki historyczne, etnograficzne i socjologiczne, jak również ze względu na celowy wybór i szczegółowy opis instytucji, w tym przypadku instytucji wczesnej opieki i edukacji w Niemczech. Opracowania monograficzne charakteryzują się dużym wkładem poznawczym jaki wnoszą, głównie przez wielość zebranych definicji, urozmaicone źródła badawcze oraz charakter opisowy przedstawianych informacji. Tym istotniejsze zdaje się być zatem wykorzystywanie metody monograficznej w pracach analizujących zagraniczne systemy kształcenia, ze względu na jakość treści i możliwość dokonywania porównań o charakterze międzynarodowym, co w przyszłości skutkować może wprowadzaniem innowacyjnych rozwiązań zaczerpniętych z innych systemów edukacyjnych, bądź też ulepszania własnego systemu instytucji oświatowych, eliminując przy tym zauważone po dogłębnej analizie komparatystycznej błędy i uchybienia.

Wybierając określoną metodę badań należy zastosować do niej odpowiednie techniki badawcze. Badania zostały zrealizowane przede wszystkim poprzez opis i interpretację dokumentów formalno-prawnych, istniejących raportów i analiz statystycznych, projektów reform, ale także źródeł historycznych i opracowań monograficznych. W konsekwencji autorka pracy przyjęła badanie dokumentów i analizę treści jako techniki badawcze. Przez dokument rozumiana jest tu „każda rzecz mogąca stanowić źródło informacji, na podstawie której można wydawać uzasadnione sądy o przedmiotach, ludziach i procesach”²⁴. Zatem za dokument mogący posłużyć analizie badawczej i badaniu dokumentów uznaje się nie tylko dokumenty o charakterze urzędowym, ale także pozostałe przedmioty mogące dostarczać informacje na dany temat.

---

²² M. Łobocki, *Metody i techniki badań pedagogicznych*. Kraków 2011, s. 304.

²³ J. Łaniec, monografia, [w:] *Prace promocyjne z pedagogiki*, skrypt dla uczestników seminariów: licencjackiego, magisterskiego i doktoranckiego, red. W. Ciczkowski, Olsztyn 2000, s. 129.

²⁴ *Elementy metodyki pisania pracy dyplomowej, poradnik organizacyjny i metodyczny dla słuchaczy podyplomowego studium organizacji i zarządzania oświatą*, red. W. Kobyliński, T. Kowalski, Warszawa 1988, s. 216.

Dobór źródeł

Określony w badaniu przedmiot badań rozpatrywany jest w kontekście jego genezy, zachodzących przemian historyczno-kulturowych, ekonomiczno-gospodarczych, demograficzno-społecznych. Stąd też w doborze źródeł za istotne uznano odwołanie się do: rozporządzeń, opracowań naukowych i ministerialnych, dokumentów urzędowych, rozpraw, statystyk, programów i planów realizowanych przez kraje związkowe, ustaw, raportów oświatowych, sprawozdań, opracowanych zarówno na poziomie poszczególnych krajów związkowym jak i federalnym. Źródła niemieckojęzyczne stanowią tu bazę dla badań nad aktualnym stanem wczesnej opieki i edukacji w poszczególnych krajach związkowych Niemiec. W badaniach zostały wykorzystane następujące materiały źródłowe dotyczące przedmiotu badań i są to:

- Raporty oświatowe powstające w ramach instytutów resortowych, do których zaliczyć można publikacje wydawane przez: Federalne Ministerstwo do Spraw Rodziny, Seniorów, Kobiet i Młodzieży (*Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend*), Federalne Ministerstwo Edukacji i Badań Naukowych (*Bundesministerium für Bildung und Forschung*), Federalne Ministerstwo Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (*Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung*); Federalne Ministerstwo Pracy i Spraw Socjalnych (*Bundesministerium für Arbeit und Sozialordnung*), Ministerstwo Spraw Zagranicznych Republiki Federalnej Niemiec (*Auswärtiges Amt*), Federalne Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (*Bundesministerium des Innern*), Federalne Ministerstwo Sprawiedliwości (*Bundesministerium der Justiz*), Federalne Ministerstwo Finansów (*Bundesministerium der Finanzen*),

- Raporty o stanie oświaty w poszczególnych krajach związkowych realizowane przez Fundację Bertelsmanna (*Verlag BertelsmannStiftung*).

- Dokumenty i sprawozdania wydane przez Fundację Współpracy Polsko-Niemieckiej i Fundację Roberta Boscha, oraz publikacje powstające z inicjatywy Eurydice (*Sieć Informacji o Edukacji w Europie*).

- Najważniejsze ustawy, uchwały oraz rozporządzenia, na mocy których zachodzą istotne zmiany w systemie oświaty.

Tab. 2. Literatura przedmiotu i dokumenty źródłowe wykorzystane w badaniu adekwatnie do postawionych problemów szczegółowych

Problem badawczy	Literatura przedmiotu i dokumenty źródłowe
1. Jakie założenia stanowiły podstawę	- opracowania raportów grup eksperckich,

konstytuowania w Niemczech instytucji opieki i edukacji dzieci do 6 r.ż.?	<ul style="list-style-type: none"> - publikacje Eurydice, Stałej Konferencji Ministrów Edukacji oraz najważniejszych organów Unii Europejskiej, - piśmiennictwo naukowe, - raporty oświatowe.
2. Jakie uwarunkowania stanowiły o dynamice rozwoju zinstytucjonalizowanych form opieki i edukacji dzieci w Niemczech?	<ul style="list-style-type: none"> - piśmiennictwo naukowe, - ustawy, uchwały, rozporządzenia na szczeblu federalnym i krajów związkowych, - kroniki.
3. Jakie są podstawy prawne organizacji placówek opieki i edukacji dzieci do 6 r.ż. i jakie formy są przyjmowane w Niemczech?	<ul style="list-style-type: none"> - ustawy, uchwały, rozporządzenia międzynarodowe, - sprawozdania, protokoły z działalności organizacji międzynarodowych, - dokumenty oświatowe wydawane przez organy na szczeblu europejskim, - ewaluacje projektów.
4. Jakie są plany kształcenia placówek opieki i edukacji dzieci do 6 r.ż. w Niemczech?	<ul style="list-style-type: none"> - ustawy, uchwały, rozporządzenia na szczeblu europejskim, - dokumenty strategiczne krajów związkowych, - dokumenty oświatowe wydawane przez organy na szczeblu europejskim, - statuty, - sprawozdania, - raporty oświatowe, - piśmiennictwo naukowe.
5. Jakie modele wczesnej adaptacji dziecka są realizowane w placówkach opieki i edukacji dzieci do 6 r.ż. w Niemczech?	<ul style="list-style-type: none"> - piśmiennictwo naukowe, - opracowania raportów grup eksperckich, - strony internetowe, - kroniki, sprawozdania z działalności instytucji przedszkolnych, - zdjęcia, ilustracje.
6. Jakie koncepcje pedagogiczne realizowane są współcześnie przez placówki opieki i edukacji dzieci do 6 r.ż. w Niemczech?	<ul style="list-style-type: none"> - ustawy, uchwały, rozporządzenia na szczeblu federalnym i krajów związkowych, - dokumenty oświatowe wydawane przez organy na szczeblu federalnym, krajów związkowych i lokalnym - koncepcje i statuty przedszkolne, - kroniki, sprawozdania z pracy placówek przedszkolnych.
7. Jaki jest dostęp do placówek opieki i edukacji dzieci do 6 r.ż. w krajach związkowych Niemiec?	<ul style="list-style-type: none"> - raporty oświatowe, - dokumenty strategiczne na szczeblu federalnym i krajów związkowych, - statystyki urzędowe Eurostat, Niemieckiego Urzędu Statystycznego, - ewaluacje projektów na szczeblu lokalnym i federalnym, - opracowania raportów grup eksperckich, - plany pracy, programy kształcenia, - piśmiennictwo naukowe.
8. Z jakich źródeł finansowana jest opieka i edukacja dzieci w wieku do 6 r.ż. w krajach związkowych Niemiec?	<ul style="list-style-type: none"> - piśmiennictwo naukowe, - plany pracy, programy kształcenia, - ustawy, uchwały, rozporządzenia na szczeblu federalnym i krajów związkowych, - dokumenty regulujące proces dydaktyczny, - strony internetowe.
9. Jakie inwestycje realizowane są w obszarze zinstytucjonalizowanych form opieki i edukacji dzieci do 6 r.ż. w krajach związkowych Niemiec?	<ul style="list-style-type: none"> - plany pracy, programy kształcenia, - sprawozdania i ewaluacje projektów i koncepcje placówek przedszkolnych, - dokumenty strategiczne na szczeblu federalnym i krajów związkowych, - ustawy, uchwały, rozporządzenia na szczeblu federalnym i krajów związkowych.
10. Jak wspierany jest rozwój jakości w placówkach dla dzieci do 6 r.ż. w krajach związkowych Niemiec?	<ul style="list-style-type: none"> - sprawozdania i ewaluacje projektów, - strony internetowe krajów związkowych, - opracowania raportów grup eksperckich, - plany kształcenia,

	<ul style="list-style-type: none"> - dokumenty strategiczne na szczeblu federalnym i krajów związkowych, - regulaminy i koncepcje przedszkoli, - kroniki, sprawozdania z działalności jugendamtów.
11. Które organy prowadzące odpowiadają za funkcjonowanie placówek opieki i edukacji dzieci do 6 r.ż.?	<ul style="list-style-type: none"> - opracowania raportów grup eksperckich, - piśmiennictwo naukowe, - dokumenty strategiczne na szczeblu federalnym i krajów związkowych, - ustawy, uchwały, rozporządzenia na szczeblu federalnym i krajów związkowych, - dokumenty regulujące proces dydaktyczny, - regulaminy i koncepcje przedszkoli, - strony internetowe krajów związkowych, - kroniki, sprawozdania z działalności placówek przedszkolnych.
12. Jakie są priorytety polityki oświatowej Niemiec zarówno na szczeblu federalnym jak i poszczególnych krajów związkowych w aspekcie zachodzących współcześnie przemian demograficznych, społecznych, ekonomicznych i kulturowych?	<ul style="list-style-type: none"> - opracowania raportów grup eksperckich, - piśmiennictwo naukowe, - dokumenty strategiczne na szczeblu federalnym i krajów związkowych, - ustawy, uchwały, rozporządzenia na szczeblu federalnym i krajów związkowych, - strony internetowe krajów związkowych, - kroniki, sprawozdania z działalności placówek przedszkolnych na szczeblu krajów związkowych i federalnym,
13. Jakie polityczne zalecenia i wytyczne są proponowane i/lub wdrażane w obszarze związanym z wielokulturowością społeczeństwa?	<ul style="list-style-type: none"> - piśmiennictwo naukowe, - opracowania raportów grup eksperckich, - piśmiennictwo naukowe, - dokumenty strategiczne na szczeblu federalnym i krajów związkowych, - ustawy, uchwały, rozporządzenia na szczeblu federalnym i krajów związkowych, - strony internetowe krajów związkowych, - kroniki, sprawozdania z działalności placówek przedszkolnych na szczeblu krajów związkowych i federalnym,
14. Jakie jest wymagane przygotowanie zawodowe kadry pedagogicznej w placówkach o charakterze żłobkowym i przedszkolnym i jaka jest pozycja tej grupy zawodowej na niemieckim rynku pracy?	<ul style="list-style-type: none"> - piśmiennictwo naukowe, - opracowania raportów grup eksperckich, - piśmiennictwo naukowe, - dokumenty strategiczne na szczeblu federalnym i krajów związkowych, - ustawy, uchwały, rozporządzenia na szczeblu federalnym i krajów związkowych, - strony internetowe krajów związkowych, - kroniki, sprawozdania z działalności placówek przedszkolnych na szczeblu krajów związkowych i federalnym,
15. Jakie są wyzwania i perspektywy wychowania przedszkolnego w Niemczech?	<ul style="list-style-type: none"> - piśmiennictwo naukowe, - opracowania raportów grup eksperckich, - piśmiennictwo naukowe, - dokumenty strategiczne na szczeblu federalnym i krajów związkowych, - ustawy, uchwały, rozporządzenia na szczeblu federalnym i krajów związkowych, - strony internetowe krajów związkowych, - kroniki, sprawozdania z działalności placówek przedszkolnych na szczeblu krajów związkowych i federalnym.

Źródło: Opracowanie na podstawie: J. W. Creswell, Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013, s. 60-62.

IV. Podsumowanie i wnioski

Przystępując do podsumowania, warto zwrócić się ku prognozom na najbliższe lata. Za istotne uważa się w Niemczech prognozy dotyczące obszaru opieki i edukacji dzieci do 6 roku życia, opracowane na podstawie aktualnych statystyk z ostatnich lat. Według badań Kolońskiego Instytutu Badań Ekonomicznych z roku 2014²⁵, liczba ludności ma osiągnąć z 81,2 mln na koniec 2014 r. aż 83,9 mln w 2022 r. Dopiero w 2028 r. Populacja nieznacznie się zmniejszy, by w 2035 r. Osiągnąć 83,1 mln osób. Powodem spodziewanego wzrostu liczby ludności jest migracja. Niestety, Koloński Instytut Badań Ekonomicznych nie pokazuje, jak liczba niemowląt zmieni się w przyszłości. Ponieważ jednak głównie to młodzi ludzie emigrują, a wskaźnik urodzeń już gwałtownie rośnie - według Federalnego Urzędu Statystycznego z 678 000 w 2010 r. nastąpił wzrost urodzeń do 792 000 w 2016 r. - można założyć, że liczba niemowląt wzrośnie w ciągu najbliższych kilku lat. Zatem popyt na miejsca w placówkach opieki i edukacji nad dziećmi będzie nadal wzrastał.

Ponad 90% 3-6-latków uczęszczało do placówek wczesnej opieki i edukacji w 2016 roku. Jednak w dwóch obszarach wciąż jest wiele do nadrobienia: z jednej strony brakuje miejsc dla dzieci poniżej trzeciego roku życia, zwłaszcza w zachodnich krajach związkowych. W 2016 r. Opieką objęto jedynie 28,1% tych dzieci, w porównaniu do 51,8% we wschodnich Niemczech i 57,2% w Brandenburgii, kraju o najlepszym wskaźniku zasięgu. Ponieważ nie można zakładać, że w przeciwieństwie do Brandenburgii mniej niż połowa rodziców w Niemczech Zachodnich potrzebuje miejsca do opieki nad dziećmi, potrzeba nadrobienia zaległości jest oczywista. Jest tak również w przypadku porównania stawki opieki zachodniej Niemiec na poziomie 28,1% (2016 r.) Z reprezentatywnymi potrzebami opiekuńczymi rodziców z dziećmi poniżej trzeciego roku życia, wynoszącymi 41,5% w całym kraju (piąty raport na temat oceny ustawy o świadczeniach na dziecko z 2015 r.). Z drugiej strony, zauważalne są duże różnice w stawkach całodniowych: Podczas gdy w 2016 r. 39,9% dzieci poniżej 3 roku życia i 73,5% dzieci w wieku od trzech do sześciu lat było pod stałą opieką przez ponad siedem godzin dziennie, w Niemczech Zachodnich tylko 13,1% dzieci w wieku żłobkowym i 37,7% dzieci w wieku przedszkolnym. Również w tym przypadku popyt nie zostanie

---

²⁵ P. Deschermeier, Einfluss der Zuwanderung auf die demografische Entwicklung in Deutschland. IW-Trends, 43. Jg. Nr. 2. Institut der deutschen Wirtschaft, Kolonia 2016.

zaspokojony, zwłaszcza przez rodziców z Niemiec Zachodnich. Niestety, w wyżej wspomnianym ogólnokrajowym badaniu (Piąty raport na temat oceny ustawy o świadczeniach na dziecko z 2015 r.) Ustalono jedynie zapotrzebowanie rodziców z dziećmi poniżej trzeciego roku życia: 40,8% wyraziło potrzebę zapewnienia ich dziecku miejsca w placówce na więcej niż 35 godzin tygodniowo (2014 r.). W 2016 r. Tylko 18,3% miejsc w Niemczech było zarezerwowanych dla dzieci przebywających w placówkach w pełnym wymiarze godzin.

Tabela 3. Dzieci w placówkach opieki i edukacji z podziałem wiekowym 0-3 r.ż. i 3-6 r.ż. (dane procentowe z dn. 01.03.2016)

Region	0 – 3		3 – 6	
	Ilość dzieci ogółem	Więcej niż 7 godzin dziennie	Ilość dzieci ogółem	Więcej niż 7 godzin dziennie
Niemcy	32,7	18,3	93,6	44,8
Niemcy Zachodnie	28,1	13,1	93,2	37,7
Niemcy Wschodnie	51,8	39,9	95,2	73,5

Źródło: Statistische Ämter des Bundes und der Länder: Kindertagesbetreuung regional 2016. Ein Vergleich aller 402 Kreise in Deutschland. Wiesbaden 2016.

Uwzględniając światowe trendy na rynku pracy, gdzie coraz więcej matek wraca do pracy tak szybko, jak to możliwe po urodzeniu dziecka i coraz częściej chce pracować na pełny etat – popyt na miejsca w placówkach opieki i edukacji dzieci będzie znacznie wyższy niż podaż w nadchodzących latach. Ze względu na rażący brak miejsca, który wskazuje na możliwy brak poprawy podstawowych warunków w ośrodkach opieki i edukacji - takich jak rozmiary grupy lub liczba zatrudnionej kadry pedagogicznej, coraz częściej zwraca się uwagę na programy rządowe realizowane z myślą o poprawie jakości w placówkach wczesnej opieki i edukacji. W wyniku dalszego rozwoju systemu, spowodowanego głównie napływem dzieci z rodzin o pochodzeniu migracyjnym i uchodźczym, gwałtownie wzrośnie zapotrzebowanie na specjalistów pedagogicznych i pracowników pomocniczych w placówkach. Popyt będzie pogłębiony przez fakt, że wielu pedagogów przejdzie na emeryturę w nadchodzących latach, ponieważ kadra, według prowadzonych badań statystycznych realizowanych w całym kraju - składa się w większości z pracowników starszych. Ponadto zawód nauczyciela stracił na

atrakcyjności, więc liczba przyszłych studentów kierunków związanych z pracą placówkach opieki i edukacji dzieci w wieku 0-6 lat może być trudna do zwiększenia. System opieki i edukacji dzieci nadal będzie cierpieł z powodu braku personelu w nadchodzących latach²⁶. Prawdopodobnie w przyszłości będzie więcej pracowników owych placówek, którzy przeszli przekwalifikowanie z innego zawodu. Ponadto wzrośnie liczba wychowawców lub asystentów pedagogicznych pochodzących ze środowisk migracyjnych – głównie ze względu na ich często wyższe niż pozostałych kandydatów kwalifikacje pedagogiczne uzyskane w kraju ojczystym.

Ze względu na sytuację demograficzną kraju, jak i cywilizacyjne uwarunkowania dwudziestego pierwszego wieku, współczesne przedszkola niemieckie mają przed sobą duże wyzwanie. Często ze względu na kraj pochodzenia rodziców, bariery językowe oraz różnicowanie kulturowe, instytucje opieki i edukacji dzieci do 6 roku życia, stają się zarówno dla dzieci, ale często także dla ich rodzin, miejscem pierwszych spotkań z inną kulturą, religią, czy językiem (nie tylko niemieckim). Wzrasta tym ich rola, jako miejsca rozwijania zróżnicowanych talentów, a przede wszystkim jako miejsca dającego szansę sprawiedliwego rozwoju kompetencji społecznych i międzykulturowych wszystkim dzieciom, niezależnie od ich pochodzenia, kultury, czy religii²⁷. Tym ważniejsza staje się we współczesnym społeczeństwie rola, a przede wszystkim współpraca rodziców i placówek edukacyjnych, których rezultat prac wspiera integrację społeczeństwa i gwarantuje obywatelom poczucie równości i komfortu życia – ten kierunek jest obecnie dobrze w Niemczech rozwijany.

Najbardziej rozpowszechnionym zjawiskiem, a jednocześnie związanymi z tym wyzwaniami podejmowanymi przez placówki wczesnej opieki i edukacji dzieci, jest wielość kultur we współczesnym społeczeństwie niemieckim i różnorodność językowa. W dobie postępującej globalizacji i szeroko rozpowszechnionej mobilności, bilingwalność przestaje być przeszkodą, a staje się jedną z kluczowych kompetencji, która zwiększa szanse zawodowe we współczesnym, wieloetnicznym społeczeństwie oraz na światowym rynku pracy.

---

²⁶ <https://kindergartenpaedagogik.de/fachartikel/kita-politik/bildungspolitik/2439>

²⁷ Por. K. Tomasik, Zapotrzebowanie społeczne na wczesne wsparcie edukacyjne dzieci w perspektywie europejskiej, [w:] Potencjał szkoły w tworzeniu więzi ze środowiskiem, red. I. Nowosad, E. Karmolińska-Jagodzic, Wyższa Szkoła Humanistyczna, Leszno 2013.

Integracja dzieci o odmiennych podstawach kulturowych stanowi jeden z głównych priorytetów w polityce oświatowej Niemiec. Przyczyną zainteresowania polityków było nie tylko opublikowanie wyników badań PISA w grudniu 2001 roku²⁸, lecz przede wszystkim przemiany demograficzne, które zaszły w ostatnich latach w społeczeństwie niemieckim. W związku z szeroko rozpowszechnionym zjawiskiem migracji, Niemcy, tak jak wiele innych krajów europejskich, stały się wieloetnicznym społeczeństwem. W roku 2001 odsetek migrantów stanowił 9% całości społeczeństwa. I choć w społeczeństwie niemieckim przejawia się trend w kierunku rodzin jednodziетnych, w rzeczywistości jednak wskaźnik narodzin dzieci pochodzenia nie-niemieckiego jest wyższy niż dzieci niemieckich. W skutek tego ilość dzieci o tle migracyjnym w społeczeństwie wzrasta.

Z badań demograficznych, przeprowadzonych na obszarze Niemiec w roku 2006 można wnioskować, że w części zachodniej kraju, co czwarte dziecko poniżej szóstego roku życia uczęszczające do przedszkola jest z rodziny o pochodzeniu migracyjnym, zaś, u co szóstego językiem użytkowym w rodzinie nie jest niemiecki²⁹. W rezultacie, zarówno niemieckie, jak i żyjące w Niemczech dzieci obcokrajowców zostaną skonfrontowane z rosnącymi kulturowymi i językowymi różnicami. Co ważne, życzenie opieki nad dzieckiem wyraża podobna ilość rodzin niemieckich, jak i migrantów (96% i 98%)³⁰.

Decydującym zadaniem w tworzeniu spójnego społeczeństwa jest zatem możliwie jak najwcześniejsze kształtowanie u dziecka umiejętności akceptacji odmienności, obcowania z nią, a także wykorzystywania korzyści z niej płynących. Jest to najważniejszy kierunek rozwijany i wspierany przez polityków oświatowych. Dzieci migrantów mają ogółem utrudnioną możliwość rozwoju i kształcenia. Wynika to przede wszystkim z bariery spowodowanej obcym dla dziecka językiem i odmienną kulturą, której wpływ może przyczyniać się do nieprawidłowego rozwoju emocjonalnego, socjalnego, czy intelektualnego dziecka. Tym ważniejsza staje się zatem, rola

---

²⁸ Por., Förderung von Kindern mit einem anderen kulturellen Hintergrund,[w:] Auf dem Anfang kommt es an! Perspektiven zur Weiterentwicklung des Systems der Tageseinrichtungen für Kinder in Deutschland, red. Dr G. Peitz, Dr. B. Kalicki, Berlin 2003, s. 117.

²⁹ Zahlenspiegel 2007, Kindertagesbetreuung im Spiegel der Statistik, Deutsches Jugendinstitut e.V. und Dortmunder Arbeitsstelle Kinder- und Jugendhilfestatistik, Bundesministerium fuer Familie, Senioren, Frauen und Jugend, <http://www.bmfsfj.de/bmfsfj/generator/Publikationen/zahlenspiegel2007/6-kinder-mit-migrationshintergrund-in-kindertageseinrichtungen.html>, (dane z dn. 15.03.2009).

³⁰ Familien ausländischer Herkunft in Deutschland: Leistungen, Belastungen, Herausforderungen, Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, Berlin 2000, s. 160.

współczesnej instytucji wczesnej opieki, która stanowi ważny etap asymilacji do życia w społeczeństwie. Instytucje te już na wczesnym etapie umożliwiają dzieciom wychowującym się w rodzinach nie mówiących po niemiecku rozpoczęcie, bądź kontynuowanie nauki języka niemieckiego oraz poznawanie i wrastanie w środowisko kulturowe kraju.

Aktualnie, różnorodność kulturowa w placówkach opieki wczesnej jest zjawiskiem powszechnym. Głównymi, choć nie jedynymi zadaniami placówek przedszkolnych jest rozwijanie kompetencji wielokulturowych oraz integracja, rozumiana w kontekście grupy, przedszkola, społeczeństwa. Kluczowym zadaniem jest stworzenie możliwie dobrych warunków dla późniejszej nauki dziecka w szkole, a także dla dalszego rozwoju dwu- lub wielojęzyczności³¹.

Rozwijanie kompetencji wielokulturowych jako jedno z zadań oświaty dotyczy zarówno obywateli niemieckich jak i migrantów, dzieci i dorosłych (organ prowadzący, kadra pedagogiczna, rodzice, krewni). Są rozumiane jako kompleksowy proces rozwoju dotyczący rozmaitych sfer życia: wyobrażeń, emocji, działań i stanowią wielowymiarowy konstrukt, na który składają się następujące obszary:

1. Otwartość i ciekawość kulturowa. Celem jest niwelowanie dystansu i tendencji do podziałów, wprawianie do naturalnych kontaktów między grupami odmiennymi kulturowo i językowo, przychylność różnorodnym formalnym wymianom kulturowym, akceptacja obecności i szacunek wobec odmiennych tradycji i języka w bliższym i dalszym otoczeniu.

2. Dwujęzyczność i wielojęzyczność jako norma i szansa rozwoju. Kadra pedagogiczna potrzebuje takiej koncepcji językowej, która sprzyjałaby nie tylko zmniejszaniu deficytów językowych, lecz także wykorzystywaniu specyficznych kompetencji dwu- lub wielojęzycznego dziecka jako szansy dla niego i całej grupy. Wykorzystywanie dwu- i wielojęzyczności jako szansy oznacza radykalną rezygnację z myślenia według jeszcze dziś aktualnej zasady jednojęzycznej roli wychowania i nauczania.

3. Językowe i kulturowe poczucie własnej wartości. Dzieci powinny być wspierane w rozwoju wielojęzycznej i wielokulturowej orientacji. Należy do tego umiejętność posługiwania się różnorodnymi językami oraz ich kodami, a także

---

³¹ Unterricht Deutsch als Zweitsprache im Kindergarten-
URL:http://www.ag.ch/lehrplan/shared/dokumente/pdf/061219_aufgaben_und_organisation_daz_am_kiga.pdf, (dane z dn. 28.06.2008).

świadomość zależności ich stosowania od sytuacji i kultury. Istotną jest również sprawność posługiwania się językami przemiennie, adekwatnie do sytuacji.

4. Obcojęzyczna ciekawość i otwartość. Język jest bardzo konkretnym międzykulturowym doświadczeniem. Dzieci (także dorośli) słysząc obco brzmiące słowa mogą reagować nieprzychylnością lub zaciekawieniem. Mają możliwość wprowadzania takich, wypróbowanych wcześniej zachowań, które ułatwią im obcowanie z językiem. Ciekawość i otwartość w stosunku do języków obcych są istotnymi wskaźnikami kompetencji wielokulturowych.

5. „Konflikty kulturowe” jako szansa rozwoju. Dorośli i dzieci muszą nauczyć się widzieć życie wśród rozmaitych norm i przyzwyczajzeń kulturowych nie jako utrudnienie, ale jako szansę rozwoju.

6. Kompetencja „obcości” (*Fremdheitkompetenz*). Zawiera perspektywiczne myślenie i pojęcie szeroko rozumianej tolerancji. Różnice pomiędzy różnorodnymi formami życia nie zaprzeczają sobie nawzajem, a współżycie rozmaitych kultur staje się normą i jest oczywiste.

7. Rozpoznawanie i aktywne przeciwstawianie się zjawisku dyskryminacji. Świadomość zjawiska dyskryminacji i jej aktywne przeciwstawianie się rozumiane jest nie tylko w kontekście ściśle określonych przejawów rasizmu czy jawnej wrogości wobec odmiennych narodowości, ale także w odniesieniu do „subtelnych” form prześladowania zauważalnych w sytuacjach obcowania ze społecznymi grupami marginesu oraz językowymi i etnicznymi mniejszościami³².

Zebrane już w Niemczech doświadczenia pokazują, iż rozwój powyższych kompetencji jest możliwy na poziomie placówek opieki i edukacji dzieci do 6 roku życia, jedynie w sytuacji, gdy instytucje te, a wraz z nimi również organy prowadzące, rodzice i wszelkie podmioty zaangażują się we współpracę i będą upowszechniać ideę wielojęzyczności nie tylko w odniesieniu do placówek opieki wczesnej, ale również w obszarze lokalnym, narodowym i ponadnarodowym.

W podsumowaniu, warto zwrócić uwagę na doświadczenia w rozwoju wielojęzyczności i wielokulturowości regionów przygranicznych, tych z krajów związkowych, które graniczą z innymi państwami. Regiony przygraniczne mogą poszczycić się udanymi doświadczeniami w rozwoju kompetencji językowych i

---

³² Förderung von Kindern mit einem anderen kulturellen Hintergrund, [w:] Auf dem Anfang kommt es an! Perspektiven zur Weiterentwicklung des Systems der Tageseinrichtungen für Kinder in Deutschland, red. Dr. G. Peitz, Dr. B. Kalicki, Berlin 2003, s. 118-119.

kulturowych obywateli. Stwarzają one krajom sąsiadującym wyjątkowe możliwości współpracy: „Bezpośrednie sąsiedztwo stwarza możliwości organizacji wymian nauczycieli, codziennych kontaktów szkół, czy dwujęzycznych, dwukulturowych czy dwunarodowych placówek, do których mogą uczęszczać dzieci z obu stron granicy. Pogranicze stwarza też wyjątkowe możliwości nauczania języka sąsiada już od edukacji przedszkolnej”³³. Znaczące są tu doświadczenia takich krajów związkowych jak: Saara i Saksonia.

Zarówno społeczne przeobrażenia w kontekście opieki nad dzieckiem jak i aktualna dyskusja poruszająca temat jakości edukacji są coraz częściej związane z pytaniem dotyczącym pracy i zadań organów prowadzących. Pojawia się zatem skierowane w ich stronę wyzwanie, rozumiane nie tylko jako tworzenie możliwości edukacyjnych i rozwojowych dla dzieci, ale także usług socjalnych dla podstawowej jednostki społecznej jaką jest rodzina. Wzmacnianie i rozwijanie jakości w placówkach przedszkolnych w ostatnich latach realizowane jest praktycznie w każdym kraju związkowym. Jednym z przykładów systemu wspierania jakości w państwowych przedszkolach jest projekt QSE – zapewniania i rozwijania jakości w placówkach opieki i edukacji dzieci do 6 roku życia w Monachium³⁴. W trakcie realizacji projektu wyłoniono normy jakościowe, będące wytyczną cechą wspólną dla państwowych przedszkoli. Przyczynił się również do ukierunkowania debaty na Plany Kształcenia i Wychowania (*Bildungs- und Erziehungsplan*)³⁵.

Na podbudowie projektu powstał system wsparcia dla przedszkoli miejskich, którego zatwierdzenie i certyfikacja nastąpiła w 2004 roku. System ten wykorzystywany jest i rozwijany do teraz w państwowych instytucjach wychowania przedszkolnego. Jego użytkownicy (zespół pedagogiczny, dyrektorzy, kuratorzy) w praktyce wykorzystują wypracowane metody badań i odpowiadające im środki, dostosowując je indywidualnie do warunków placówki i potrzeb z nimi związanych. Za istotne w pracy nad ulepszeniem systemu placówek opieki i edukacji dla dzieci uznaje się:

1. Umacnianie jakości (*Qualitätsicherung*) rozumiane jest jako regularny przegląd

---

³³ Transgraniczna współpraca w dziedzinie oświaty, Model realizowany przez Zgorzelec-Goerlitz, Część I, Poradnik metodyczny z edukacji międzykulturowej, red. K. Zakrzewska, M. Kamiński, A. Śliwińska, Jelenia Góra 2007, s. 20.

³⁴ Por. K. Tomasiak-Abdelsamir, Współpraca nauczycieli szkoły z rodzicami w Niemczech, [w:] Edukacja i Dialog, nr 11/12/2016, Warszawa 2016, s.20-23.

³⁵ Por. Der Bayerische Bildungs- und Erziehungsplan für Kinder in Tageseinrichtungen bis zur Einschulung, Bayerisches Staatsministerium für Arbeit und Sozialordnung, Familie und Frauen, Staatsinstitut für Frühpädagogik München, München 2013.

i kontrola celów, procesów i standardów jakości, jak również pisemna ich dokumentacja oraz ewaluacja jakości (Qualitätentwicklung), która obejmuje metody i środki, przy użyciu których obecny poziom jakości zostaje potwierdzony i regularnie dostosowywany do oczekiwań, życzeń i potrzeb społecznych.

2. Kwestie dotyczące struktury. Poza ogólnymi celami jakościowymi wskazywanymi, jako niezbędne w aktualnej debacie oświatowej dotyczącej obszaru opieki i edukacji dla dzieci do 6 roku życia w Niemczech, wskazuje się również problemy strukturalne, z którymi borykają się, na co dzień placówki zarówno żłobkowe jak i przedszkolne. Do najpilniejszych potrzeb należą:

- zapotrzebowanie na personel i odpowiednie wynagrodzenie,
- lepsze rozwiązania dotyczące ilości nauczycieli i liczby dzieci będących pod ich opieką,
- poprawa jakości kształcenia podczas studiów kierunkowych,
- więcej czasu na przygotowywanie ofert pedagogicznych poza czasem spędzonym aktywnie z dziećmi, także na dokumentację obserwacji rozwoju dzieci,
- więcej czasu na współpracę ze szkołami i rodzicami,
- więcej krytycznego spojrzenia na grupy zintegrowane wiekowo dla dzieci poniżej trzeciego roku życia³⁶.

Potrzeby dotyczą także rozbudowy placówek dla dzieci w wieku 0-3 lat, ze względu na już aktualnie widoczne braki kadrowe personelu pedagogicznego na rynku pracy, a co z tym związane, koniecznością przydzielenia większej ilości dzieci pod opiekę jednego wychowawcy.

Wszystkie niejasności związane z perspektywami zinstytucjonalizowanej opieki i edukacji dzieci w Niemczech i troska o jakość owych usług wywołuje nadal szereg dyskusji w polityce oświatowej, na którą reakcją rządu było zatwierdzenie do realizacji wielu projektów i programów finansowanych z budżetu państwa, mających usprawnić i poprawić jakość pracy placówek wczesnej opieki i edukacji dla dzieci. Wnioski wynikające z realizowanych projektów koncentrują się wokół trzech kluczowych obszarów, które stanowią aktualnie realizowany kierunek we wszystkich krajach związkowych i są to:

1. Zintegrowana edukacja językowa w trakcie pobytu w placówkach. Dzieci uczą się języka w sytuacjach stymulacyjnych, począwszy od czynności dnia codziennego

---

³⁶ A.M.Keller, Bildung in der frühen Kindheit, 16 Bundesländer im Vergleich, Landau 2009, s. 163.

- poprzez specjalnie przygotowane przez pedagogów oferty. Edukacja ta ma mieć charakter indywidualny, oparty na podstawie umiejętności i zainteresowań dzieci.
2. Edukacja włączająca. Opiera się na włączeniu dzieci o specjalnych potrzebach językowych do placówek publicznych. Zachęca dzieci i dorosłych do porzucenia uprzedzeń, dyskryminacji, umożliwiając każdemu równy start w życiu społecznym.
  3. Współpraca z rodzinami oraz instytucjami edukacyjnymi w środowisku. Za istotne uznaje się tworzenie partnerskich relacji z rodzicami dzieci i specjalistami zatrudnionymi w placówkach, mając na celu towarzyszenie i obustronne wsparcie dzieci w rozwoju językowym³⁷.

V. Wybrane piśmiennictwo

- Bobrowiska- Nowak W., *Historia wychowania przedszkolnego*, Warszawa 1978.
- Creswell J.W., *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013.
- Der Bayerische Bildungs- und Erziehungsplan für Kinder in Tageseinrichtungen bis zur Einschulung*, Bayerisches Staatsministerium für Arbeit und Sozialordnung, Familie und Frauen, Staatsinstitut für Frühpädagogik München, München 2013.
- Deschermeier P., *Einfluss der Zuwanderung auf die demografische Entwicklung in Deutschland*. IW-Trends, 43. Jg. Nr. 2. Institut der deutschen Wirtschaft, Kolonia 2016.
- Elementy metodyki pisania pracy dyplomowej*, poradnik organizacyjny i metodyczny dla słuchaczy podyplomowego studium organizacji i zarządzania oświatą, red. W. Kobyliński, T. Kowalski, Warszawa 1988.
- Eurybase – *The Information Database on Education Systems In Europe, Organisation des Bildungssysteme in der Bundesrepublik Deutschland*, European Commission, Eurydice 2007/ 2008.
- Familien ausländischer Herkunft in Deutschland: Leistungen, Belastungen, Herausforderungen*, Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, Berlin 2000.
- Förderung von Kindern mit einem anderen kulturellen Hintergrund*, [w:] Auf dem Anfang

---

³⁷<https://sprach-kitas.fruehe-chancen.de/programm/ueber-das-programm/>

- kommt es an! Perspektiven zur Weiterentwicklung des Systems der Tageseinrichtungen für Kinder in Deutschland, red. Dr G. Peitz, Dr. B. Kalicki, Berlin 2003.
- Frątczak J., *Pedagogika porównawcza. Teksty, opracowania i zadania*, Bydgoszcz 1994.
- Gnitecki J., *Zarys metodologii badań w pedagogice empirycznej*, Zielona Góra 1993.
- Gnitecki J., *Wstęp do ogólnej metodologii badań w naukach pedagogicznych*, t. 2, Tworzenie wiedzy o edukacji w naukach pedagogicznych, Poznań 2007.
- Hildebrandt D., *Zjednoczenie Niemiec a edukacja obowiązkowa w nowych krajach związkowych*, Poznań 2006.
- Keller I.M., *Bildung in der frühen Kindheit, 16 Bundesländer im Vergleich*, Landau 2009.
- Łaniec J., *Monografia*, [w:] Prace promocyjne z pedagogiki, skrypt dla uczestników seminariów: licencjackiego, magisterskiego i doktoranckiego, red. W. Ciczkowski, Olsztyn 2000.
- Łobocki M., *Metody i techniki badań pedagogicznych*. Kraków 2011.
- Mitter W., *Pädagogik, vergleichende*, [w:] Pädagogische Grundbegriffe, red. D. Lenzen, Rowohlt, Reinbek 1997
- Nowakowska R., *Szkolnictwo w Polsce i Niemczech 1945-2001. Wybrane aspekty porównawcze*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2002.
- Nowakowska-Siuta R., *Szkolnictwo wyższe w wybranych krajach Europy Zachodniej po II wojnie światowej*, Warszawa 2007.
- Nowosad I., *Autonomia szkoły publicznej w Niemczech. Poszukiwania – konteksty – uwarunkowania*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2008.
- Nowosad I., *Od współpracy w szkole do sieci współpracy regionalnej na rzecz edukacji*, [w:] Przywództwo edukacyjne w teorii i praktyce, red. S. M. Kwiatkowski, J. M. Michalak, FRSE, Warszawa 2010.
- Nowosad I., *System edukacji w Niemczech*, [w:] Systemy edukacji w krajach europejskich, red. E. Potulicka, D. Hildebrandt-Wypych, C. Czech-Włodarczyk, Impuls, Kraków 2013.
- Nowosad I., *Szkolnictwo w Niemczech wobec tradycji i potrzeby zmiany*, „Dialogi o kulturze i edukacji” 2012, nr 1(1).
- Pachociński R., *Pedagogika porównawcza*, Białystok 1995.
- Pilch T., *Zasady badań pedagogicznych, strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa 1998.

- Prucha J., *Pedagogika porównawcza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.
- Skórny Z., *Prace magisterskie z psychologii i pedagogiki*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1984.
- Statistische Ämter des Bundes und der Länder: *Kindertagesbetreuung regional 2016. Ein Vergleich aller 402 Kreise in Deutschland*. Wiesbaden 2016.
- Tomasik K., *Zapotrzebowanie społeczne na wczesne wsparcie edukacyjne dzieci w perspektywie europejskiej*, [w:] *Potencjał szkoły w tworzeniu więzi ze środowiskiem*, red. I. Nowosad, E. Karmolińska-Jagodzik, Wyższa Szkoła Humanistyczna, Leszno 2013.
- Tomasik-Abdelsamie K., *Współpraca nauczycieli szkoły z rodzicami w Niemczech*, [w:] *Edukacja i Dialog*, nr 11/12/2016, Warszawa 2016.
- Transgraniczna współpraca w dziedzinie oświaty, Model realizowany przez Zgorzelec-Goerlitz*, Część I, *Poradnik metodyczny z edukacji międzykulturowej*, red. K. Zakrzewska, M. Kamiński, A. Śliwińska, Jelenia Góra 2007.
- Wczesna edukacja i opieka nad dzieckiem: zagwarantujmy wszystkim dzieciom w UE dobry start w przyszłość*, Komunikat Komisji Europejskiej, Bruksela 2011.
- Wieczór E., *Wczesne wychowanie i kształcenie dzieci – stan i perspektywy*, [w:] *Pedagogika przedszkolna. Oblicza i poszukiwania*, red. M. Magda-Adamowicz, A. Olczak, Toruń 2014.
- Vanova M., *Pedagogika porównawcza*, rozdział 8, [w:] *Pedagogika. Pedagogika wobec edukacji, polityki oświatowej i badań naukowych*, t.II, red. B. Śliwerski, Gdańsk 2006.
- Zahlenspiegel 2007, Kindertagesbetreuung im Spiegel der Statistik*, Deutsches Jugendinstitut e.V. und Dortmunder Arbeitsstelle Kinder- und Jugendhilfestatistik, Bundesministerium fuer Familie, Senioren, Frauen und Jugend.
- Żytko M. *Dzieci do 3 roku życia – opieka czy edukacja? Analiza z perspektywy rozwiązań europejskich*, [w:] *Problemy Wczesnej Edukacji*, nr 4/19, s.21-22.